

**MITOS KECANTIKAN SAJRONE NOVEL-NOVEL
ANGGITANE TULUS SETIYADI**

E-JOURNAL

Shiva Oktari Nur Hasanti (16020114056)

Universitas Negeri Surabaya

PENDHIDHIKAN BASA LAN SASTRA JAWA

FAKULTAS BASA LAN SENI

UNIVERSITAS NEGERI SURABAYA

2020

MITOS KECANTIKAN SAJRONE NOVEL-NOVEL ANGGITANE TULUS SETIYADI

Shiva Oktari Nur Hasanti

S-1 Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
shivahasanti16020114056@mh.unesa.ac.id

Yunita Ernawati, S.Pd., M.A

Dosen Jurusan Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa), Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Mitos kecantikan yaiku salah sawijining isu ngenani wanita ngenani kaya ngapa *standarisasi* rupa wanita sajrone masarakat. Isu ngenani mitos kecantikan iki ana wiwit mbiyen lan nggawe wanita ora nduwe daya marang awake dhewe amarga dhuwure pangarepe saka masarakat ngenani rupa ayu lan uga gawe wanita kejiwet konflik marang awake dhewe amarga anane mitos kecantikan kasebut. Kayata kang ana sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi yaiku novel *Gempol* lan novel *Mintarsih Ledhek Pepujanku* kang ngandhut kepriye gambaran mitos kecantikan ana ing masarakat lan uga menehi kawusanan tumrap wanita.

Metode kang digunakake yaiku metode kualitatif deskriptif. Sumber dhata ana ing panliten iki yaiku novel *Gempol* lan *Mintarsih Ledhek Pepujanku* anggitane Tulus Setiyadi. Sajrone panliten iki, dhata awujud tembung, lan ukara sarta sakabehe wacana. Tatacara ngumpulake dhata nggunakake teknik maca banjur teknik cathet. Sawise dhata dikumpulake banjur disuguhake kanthi cara ngewenehi analisis lan deskripsi kaya ngapa gegambarane mitos kecantikan sajrone novel *Gempol* lan *Mintarsih Ledhek Pepujanku*.

Asil saka panliten iki yaiku dhata kang awujud ukara deskriptif kang njlentrehake anane mitos kecantikan sajrone novel *Gempol* lan *Mintarsih Ledhek Pepujanku* anggitane Tulus Setiyadi kang diperang dadi telu, yaiku (1) konsep ideal wanita ayu sajrone novel-novel anggitane Tulus S, (2) kepriye kawusanan saka mitos kecantikan sajrone novel-novel anggitane Tulus S. Saka telung bab kasebut bisa nuduhake anane mitos kecantikan sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi.

Tembung wigati: Mitos kecantikan, *standarisasi* kecantikan, novel

PURWAKA

1.1 Landhesan Panliten

Isu ngenani konsep dhasar wanita kang dianggep ayu dadi salah sawijine isu kang krusial satengahing bebrayan. Akeh pamawas wiwit jaman biyen ngenani wanita lan bisa ndadekake wanita ngrumangsani didhiskriminasi amarga dheweke ayu lan ora ayu. Bab kasebut dilandhesi amarga anane konsep dhasar ngenani wanita ayu lan ora ayu ana ing sajrone lingkungan sosial masarakat.

Konsep dhasar saka wanita ayu kuwi sejatine ora mutlak lan paten ananging nduweni sipat sing cair. Cair ateges gumantung saka kahanan sing dipanggoni utawa masarakat lan kultural saka lingkungan kuwi dhewe saengga konsep ayu dhewe saben daerah beda-beda. Saliyane kuwi, konsep ngenani samubarang ayu iki terus owah melu obahing jaman. Saperangan pakar nduweni pamawas yen konsep wanita ayu sing ana sajrone masarakat iki luwih akeh nggawe rugi kaum wanita ana ing urip bebrayan sabendinane. Luwih akeh wanita sing kepengin ngowahi perangan saka awake gawe nyukupi standar ayu saka masarakat. Standar kaya mangkono kuwi tuladhane gawe wong wadon ngelakoni tumindhak *ekstrim* gawe awake dhewe amarga dheweke kepengin nduweni pangrasa yen dheweke kuwi wanita sempurna

Saka bab kasebut, ora mung sethithik sing nduweni pamrayoga yen ayu kuwi *relatif* gawe saperangan wong. Ananging kasunyatan sadhar apa ora, akeh banget kuwasa kayata pamrentah, media, lingkungan sosial, prodhuser piranti kecantikan utawa industri kecantikan sing nyoba ngewenehi definisi lan pola pikir babagan apa sing diarani wanita ayu (Wolf, 2004). Saengga bisa nduweni pengaruh supaya wong wadon nduweni pamikiran sing wis terdistraksi karo citra lan standar wong ayu dening masarakat kuwi mau.

Konsep ayu diciptakake dening dominasi lan patriarkhi. Ana sajroning ideologi patriarkhi nduweni ciri khas yaiku proses hegemoni, lumantar ideologi patriarkhi iki wong lanang wis ngelakoni dominasi marang wanita (Darni, 2016). Ideologi patriarkhi wis nyusup lan ngowahi pamikir lan pangrasane wanita. Dadi sakabehe aspek panguripane wanita kuwi didominasi lan dianggep kudu sangsore tatanan sosial lan dominasi wong lanang.

Kesukeran wanita kanthi sakabehe masalah kasebut digambarake ana ing sakabehe karya sastra kalebu ana ing kasya sastra Jawa. Salah sawijining pengarang sastra Jawa yaiku Tulus S uga kalebu ana ing jajaran pengarang sing konsisten mbahas ngenani wanita ana ing sajroning karya sastrane. Paraga utama lan sakabehe masalah uga konflik

carita yaiku wanita, ananging peran paraga wanita ana ing kene ora dadi dominasi kuwasa. Kuwasa sing dominan isih dicekel karo paraga priya. Mula saka kuwi nuansa saka karya sastra iki isih nduweni budaya patriarkhis.

Ana novel Tulus Setiyadi, isih kenthel uga mitos kecantikan sing dianggep dadi modhal utama wanita nggayuh apa sing dikarepi. Kayata ing pegaweyan lan urusan liyane. Kabeh kuwi ora nggawe wong wadon tambah bungah nalika dadi primadhona, ananging anane perspektif liyane sing gawe wong wadon sengsara amarga kejiret konsep kecantikan kuwi mau. Wiwit saka *objektifikasi* wanita, *standarisasi*, lan liya-liyane. Konsep ideal saka wanita ayu lan uga apa wae sing dirasakake paraga utama wadon ing sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi iki kudu bisa dimangerteni saka sakabehe aspek kedadeyan miturut sudut pandang feminisme.

1.2 Underan Panliten

Adhedhasar landhesane panliten ing ndhuwur, mula panliten iki bakal dipunjerake ing prekara ing ngisor iki.

- 1). Kepriye konsep ideal wanita ayu sajrone novel-novel anggitane Tulus S?
- 2). Kepriye panyawang masarakat ngenani rupa wanita?
- 3). Kepriye kawusanan sing dirasakake wanita sing dianggep ayu sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi?

1.3 Ancase Panliten

Adhedhasar underane panliten, bisa didudut ancas panliten kayata ing ngisor iki:

- 1). Medharake apa kuwi mitos kecantikan lan uga konsep ideal wanita ayu ana ing novel-novel anggitane Tulus Setiyadi.
- 2). Medharake panyawang masarakat ngenani rupa wanita
- 3). Medharake kawusanan sing dirasakake wanita sing dianggep ayu sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi

1.4 Paedahe Panliten

Asile panliten iki arupa andharan ngenani mitos kecantikan sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi. Panliten iki dikarepake bisa migunani tumrap ilmu kasustran, mligine kasustran Jawa modern. Mula saka kuwi, paedahe panliten iki yaiku:

- 1). Tumrap Panliti

Paedahe panliten iki tumrap panliti dikarepake bisa nambahi kawruh ngenani mitos kecantikan sajroning masarakat.

- 2). Tumrap Sastra Jawa

Paedah panliten iki tumrap Sastra Jawa yaiku dikarepake bisa nambah sumbangsih marang pangrembakane panliten sajrone karya sastra kang mligine sastra Jawa modern kanthi nggunakake tintingan feminisme.

- 3). Tumrap Pasinaonan Sastra

Paedah panliten iki tumrap pasinaonan sastra yaiku dikarepake bisa dadi bahan kanggo ngrembakake kawruh utawa pasinaon kang nengenake ngenani apresiasi karya sastra.

- 4). Tumrap Pamaos

Paedah panliten iki tumrap pamaos yaiku dikarepake bisa

nambahi kawruh lan pangerten kang ngrembug karya sastra ngenani novel kanthi tintingan feminisme, mligine ngenani konsep lan mitos kecantikan.

1.5 Wewatesane Panliten

Panliten iki ana wates-wates prakara kang diteliti. Anane prakara-prakara kasebut diwatesi amarga saka kurange kawruh kang diduweni dening panliti. Wewatesan kasebut antarane novel sing digunakake yaiku novel-novel anggitane Tulus Setiyadi. Antarane novel kanthi irah-irahan *Mintarsih Ledhek Pepujanku* lan *Gempol*, 2018. Watesan sajrone panliten iki yaiku , 1) topik ana ing panliten iki yaiku mitos kecantikan sajrone novel MLP lan Gempol anggitane Tulus S, 2) sumber panliten iki ana ing sajrone novel, 3) saka panliten iki banjur njlentrehake mitos kecantikan sajrone novel MLP lan Gempol anggitane Tulus S.

1.6 Panjlentrehe Tembung

Supaya ora kliru anggone mangerteni tembung lan ukara kang digunakake ing panliten iki, mula perlu diandharake wewatese tetembungan ing panliten iki. Tetembungan kang digunakake ing panliten iki yaiku:

- 1) Mitos Kecantikan

Mitos kecantikan yaiku upaya saka masarakat patriarkhis supaya bisa ndhominasi wanita lumantar ayune.

- 2) Patriarkhi

Patriarkhi yaiku sawijining sistem sosial sing nduweni dominasi wong lanang ana ing sakabehe aspek kayata politik, hak sosial, lan sapanunggalane. Yen ana ing lingkup kulawarga, bapak minangka sing nduweni otoritas utawa kuwasa marang kulawarga lan bandha.

- 3) Feminisme

Feminisme nduweni pangerten pamikir sing nyengkuyung gerakan feminisme iku dhewe, yaiku supaya bisa ngangkat drajat lan kalungguhane wanodya (Darni, 2016:179)

TINTINGAN KAPUSTAKAN

2.1 Panliten Saemper

Ana ing panliten saemper iki, ditemokake saperangan panliten sing ana gegayutane karo bab sing bakal diteliti yaiku panliten saka Royyan Julian, jurusan Pendidikan Basa lan Sastra Indonesia, Universitas Madura kanthi irah-irahan *Mitos Kecantikan dalam Cerpen-cerpen Dwi Ratih Ramadhany*. Panliten iki ngenani isu kecantikan sing ana sajrone cerpen lan standar-standar uga konsep ayu sing dipuja dening masarakat. Dadi ana ing panliten iki nduweni ancas supaya bisa mangerteni standar apa sing dikonstruksikake dening masarakat gawe wanita, babagan iki jumbuh karo panliten sing diteliti panulis ngenani mitos kecantikan sajrone novel-novel anggitane Tulus S.

Panliten saemper liyane yaiku panliten dening Galih Pangestu Aji saka Universitas Gadjah Mada. Kanthi irah-irahan *Mitos Kecantikan dalam Novel Maya Karya Ayu Utami*. Panliten iki nggunakake teori mitos kecantikan dening Naomi Wolf lan niti anane simbol-simbol kecantikan sajroning novel lan citra saka wong wadon sing ayu kuwi kaya kepriye. Padha kaya apa sing diteliti dening

panulis ing panliten iki supaya bisa ngungkapna apa wae simbolis kecantikan sajrone novel-novel anggitane Tulus S supaya bisa mangrteni simbolis kecantikan apa sing tuwuh ana ing novel-novel kalawau.

Panliten saemper sabanjure yaiku *Mitos Kecantikan dalam Novel Biru, Astral Astria, dan Paris Pandora Karya Fira Basuki*. sajroning panliten iki mbahas ngenani obsesi saka wanita supaya bisa ngolehi wujud saka ayu kuwi kaya kepriye, banjur upayane wanita dewe supaya bisa nggayuh sakabehe konstruksi sosial saka masarakat ngenani konsep ayu kuwi kepriye. Padha dene panliten iki sing nyoba mangrteni konstruksi sosial masarakat ngenani ayu kuwi kepiye ana ing sajroning novel-novel anggitane Tulus S.

Panliten saemper kapapat sing ditliti dening Nadya Fathalia Mardani saka Program Studi Sastra Jepang, Jurusan Bahasa dan Sastra Jepang, Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Brawijaya. Panliten iki nduweni irah-irahan *Pennindasan terhadap Perempuan melalui Mitos kecantikan yang Dialami oleh Tokoh Oba Nobuko dalam Drama Rebound Karya Nagumo Seiichi* (2013). Panliten iki ditliti dening Nadya lumantar serial drama kanthi irah-irahan *Rebound*. Panliten iki uga ditliti nggawe teori mitos kecantikan denig Nomi Wolf. Sajrone novel iki nlti babagan panindhesan dening kaum priya gawe wanita paraga utama wanita kuwi dhewe. Padha dene ing panliten iki sing nlti novel-novel anggitane Tulus S, wanita ngalami tumindhak ora adhil.

Panliten saemper kalimayaiku panliten dening Elmy Selviana Malik saka Program Studi Ilmu Sastra, Program Pascasarjana, Fakultas Ilmu Budaya, Universitas Gadjah Mada kanthi irah-irahan *Menjadikan Cantik dalam Novel Memoirs of a Geisha karya Arthur Golden* kanthi nggunakake teori mitos kecantikan dening Naomi Wolf. Ancas saka panliten iki yaiku bahas rong bab utama yaiku bentuk-bentuk kecantikan sarta anane wigati ngenani babagan kasebut sajrone novel iku mau. Padha kaya panliten iki sing nlti mitos kecantikan sajrone novel-novel anggitane Tulus S sing ngungkapna apa wae bentuk lan konsep idheal saka wanita ayu dhewe.

2.2 Feminisme

Feminisme yaiku pamikiran kang nyengkuyung gerakan feminis. Tegese gerakan sing ngangkat drajat lan kalungguhan wanita supaya ora antuk tumindhak sing dhiskriminatif kanthi cara diasorake nanging wis diajeni lan diwenahi wektu kanggo mandhiri (Darni, 2016:179-180). Saperangan masarakat kang isih nduweni pamanggih yen gerakan kasebut yaiku mbalelane wanita marang priya supaya bisa nyingkrih saka kodrate minangka wanita, mungsuhi pranatan sosial kang ana ngenani bale wisma kayata jejodohan lan liyane (Faqih, 2007:81). Feminisme sing kalebu gerakan wanita nolak sakabehe bab kang dadi *marginalisasi, subordinasi*, lan diasorake dening kabudayan sing luwih katon lan uga ndhominasi ing sakabehe bidhang panguripan kayata politik, ekonomi, lan sosial umume. Gerakan kasebut ora minangka papan tumrap wanita mbalela saengga ora nampa lan nindakake apa sing dikodradake dening Gusti, ananging sawijine upaya kang tujuwane supaya wanita ora

dieksplotasi saengga bisa ndadekake kalungguhane wanita sadrajat karo priya. Sing ateges pikantuk sakabehe hak sing kudune ana kanggo dheweke lan tetep nindakake kuwajibane minangka kodrade wanita (Ratna,2013:184).

2.3 Mitos Kecantikan

Sawise gerakan feminisme njangkahi rong gelombang, wanita wis kasil ngupayakake hak-hak sing diperjuwangake dening wanita dhewe, yaiku hak berpolitik, hak gawe nggayuh pendhidhikan, lan metu saka area dhomestik sing ngungkung wanita. Ananing, sawise wanita bisa metu saka "wilayah peran" sing ngelabeli, wanita isih durung bisa ngerasakake kebebasan sing dikepengeni. Wanita isih nduweni masalah karo saperangan isu-isu sing teru ngrembaka, yaiku wigaten khusus karo babagan sing gegayutan karo ayune fisik (Wolf, 2004:23-24). Babagan iki disebababke karo anane konstruksi ngenani kecantikan sing ana sajroning masarakat saengga nggawe wanita ngrasa prelu nggatekake bentuk fisik. Kecantikan dudu sawijining bab sing mutlak lan uga paten, ora ana penampilan wanita sing satemene dianggep pener. Kabeh kuwi cair banget gumantung saka budhaya saubenge (Wolf, 2004:552). Ora namung kuwi, kecantikan uga terus molah-malih kairing lumakune jaman. Owahe konsep kecantikan adhedhasar wektu iki bisa dideleng saka panliten Marwick (2005) sing nyatet yen konsep kecantikan ana ing Eropa ana ing abad selikur beda karo konsep kecantikan ana ing abad sangalas.

Ibarate padha kaya kahanane sing padha kaya sadurunge, wanita liberal ing gelombang kapisanan saiki kangelan karo awake dhewe; ngadepi dhemitsing ora kalah kejem. Miturut Walby, patriarki ngowahi lan ngalami evolusi sarta migrasine saka ruwang privat tumuju ruwang njaba (publik) (Candraningrum, 2016). Patriarki kasebut saiki diarani mitos kecantikan. Konflik internal ngenani babagan kasebut satemene dianggep minangka masalah sepele sing ora pantes dipemasalahake kayata; rambut kusem, rupa ginuk-ginuk, bangkikan amba, tangan gelambir, lan sapanunggalane. Beauvoir nyebutake babagan iki minangka narsisme, yiku feminitas sing nguras wektu produktif saka wanita (Tong, 1998:270-271).

Mitos kecantikan minangka senjata politis anyar para penentang feminisme. Feminisme wis mbebasake wanita gawe kerja ana ing ruwang publik ana ing sangisore hukum lan tuwuh kasus-kasus ana ing Inggris lan Amerika sing ngelanggengake dhiskriminasi kerja adhedhasar saka blegere wanita. Ana ing wayah iku sekte relijius anyar sing dijenengi mitos kecantikan lair gawe ngganteni ritual pamuja tradhisional sasuwene abad patriarki (Wolf, 2002:27). Momentum revolusi seksual sing masarake panemu seksualitas wanita sing dimanfaatake dening industri kecantikan. Konsep ideal ayu sing dimodifikasi gawe nggempur wanita nom-noman kanthi nduweni ancas ngrubuhake pangrasa ngenani regane awake wong wadon sing isih gampang ajur. Banjur nyiptakake produk-produk panganan gawe wong sing ana sangisore setir obsesi bobote awak lan uga teknologi-teknologi kosmetik sing digunakake minangka piranti kontrol medhis wanita.

METODHE PANLITEN

Panliten iki nggunakake metodhe panliten dheskriptif kualitatif. Metodhe dheskriptif kualitatif yaiku dhata kang ditindingi lan asile awujud fenomena, dudu angka-angka utawa koefisien kang ana sesambungane karo variabel (Aminuddin, 1990:15). Panliten kanthi metodhe dheskriptif kualitatif luwih mupangatake cara-cara gawe njlentrehake lan nengenake sajrone wujud dheskripsi kanthi ngutamakake proses njlentrehake panliten marang dhata kang ana (Ratna, 2013:64).

Panliten metodhe dheskriptif kualitatif digambarake kanthi cara nuduhake anane kadadeyan-kadadeyan kang ana, banjur dhata kasebut digayutake karo tetembungan utawa ukara kang diperang miturut jinis tartamtu supaya bisa ngasilake dudutan. Miturut Siswsantoro (2005:56) nganggep yen metodhe dheskriptif bisa ditegesi minangka prosedhur pemecahan prakara kanthi nggambarake kahanan subjek utawa objek panliten (pawongan, lembaga, masarakat, lan liya-liyane) kanthi adhedhasar kasunyatan sing kahanane apa anane. Metodhe dheskriptif kualitatif digunakake sajrone panliten iki amrih bisa menehi gegambaran kanthi cetha, kompleks, lan objektif. Tintangan kang digunakake yaiku feminisme kanthi ngrembug ngenani mitos kecantikan sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi. Panliten iki diandharake kanthi telung prakara yaiku mitos kecantikan kuwi dhewe, pandhangan masarakat ngenani wanita ayu, lan uga dampak sing dirasakake wanita sing dianggep ayu.

Novel-novel anggitane Tulus Setiyadi iki bakal ditindingi kanthi tintangan feminisme mligine feminisme liberal. Panliten iki nggunakake metodhe dheskriptif kualitatif kanggo nintangi novel-novel anggitane Tulus Setiyadi kasebut. Metodhe dheskriptif kualitatif digunakake amrih bisa menehi gambaran kang cetha uga gamblang sarta objektif ngenani mitos kecantikan sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi.

Sumber dhata ana ing panliten iki yaiku novel-novel anggitane Tulus Setiyadi yaiku *Gempol, 2018* lan *Mintarsih Ledhek Pepujanku*. Dhata sajrone panliten minangka objek sing bakal diteliti lan dianalisis. Sajrone ilmu sastra dhata sing digunakake arupa karya, dhata formal ing panliten sastra awujud tembung, ukara, lan wacana (Ratna, 2011:47). Sajrone panliten iki, dhata kang digunakake arupa pacelathon antarane paraga, tembung, ukara, wacana, lan solah bawane paraga ing novel-novel anggitane Tulus Setiyadi, sing sesambungan karo underane panliten.

Adhedhasar andharan ing dhuwur, dhata kang dijupuk sajrone panliten iki arupa tembung, frasa, lan ukara-ukara sing relevan karo underane panliten yaiku ngenani mitos kecantikan, pandhangan masarakat ngenani wanita ayu, lan uga dampak sing dirasakake wanita sing dianggep ayu sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi.

ANDHARAN LAN ASILE PANLITEN

Andharan asil panliten adhedhasar undheran panliten yaiku ngenani konsep ideal wanita ayu, pamawas masarakat ngenani wanita ayu, lan uga kawusanan kang dirasakake paraga wanita.

4.1 Konsep Ideal Wanita Ayu

Konsep ideal iki bisa didelok saka rong prekara, yaiku *outer beauty* lan *inner beauty*. Rong perkara kasebut dadi standar kecantikan kang ana ing sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi. Apa kang ana sajrone awake wanita dadi objek saka masyarakat lan bisa ndadekake wanita ngrumangsanut. i kudu bisa nututi standar saka masyarakat kasebut.

4.1.1 Outer Beauty

Ana ing sajrone novel-novel Tulus Setiyadi, ing kene wong lanang bebas ngewenehi pandhangan ngenani standar kecantikan wanita kang onjo yaiku saka fisik wanita kasebut. Bab iki diwujudake kanthi *objektivikasi* saka panyandran rupa lan awake wanita kayata pethikan ing ngisor iki.

Kang gawe para priya ora kedhep menawa nyawang salah sijine ledhek kang isih nom dhewe. Bathuk nyela cendhani, pipi nduren sajuring, irunge mbangir, lan lambene nyigar jambe pinulas lipstick mimbuhi kasulistiane. (MLP, 2018: 1)

Pethikan ing ndhuwur nuduhakekepriye panggambare rupa ayune Mintarsih. Mintarsih wanita enom kang nyambut gawe dadi ledhek asal Magetan kuwi moncer amarga paras ayune kang nyengsemake sapa wae kang nyawang. Dheweke dadi ledhek yuswane enom, ora maido pancen dheweke asale kulawarga seniman lan disengkuyung saka dhaerah omahe kang pancen kawentar dadi papan panggone ledhek. Pakaryane kuwi uga kang gawe jenenge Mintarsih moncer saka ngendi-endi, utamane dheweke nduweni paras ayu miturut masyarakat.

Paras ayu miturut masyarakat kagambar saka kepriye tembung-tembung kasebut nggambarake ayune Mintarsih, wiwit saka tembung-tembung candrane awake, kayata bathuk nyela cendhani, pipi nduren sajuring, irung mbangir, lambe nyigar jambe, kuwi kabeh cukup gawe nggambarake kepriya standar masyarakat jawa ngenani konsep wanita ayu kang sampurna, kang diuja dening masyarakat. Panyandran kaya mangkono wis ana lan dadi bab turuntumurun kang dipercaya masyarakat Jawa utamane ngenani konsep kecantikan wanita kang sampurna. Ora cukup mung ana ing panyandran awak kang diibaratake ing rupa-rupa lan tembung kang endah, masyarakat umume uga seneng gawe paribasan-paribasan ngenani rupa ayune wanita, kayata pethikan ing ngisor iki.

"Pancen Mintarsih menawa dandan kaya widadari tenan. Awit saka iku akeh kang nggoleki" kandhane Yu Sumi karo nyamektakake dhiri. (MLP, 2018:30)

Pethikan ing dhuwur nuduhake pamawas saka Yu Sumi, minangka kanca ledheke Mintarsih, dheweke nyebut yen Mintarsih kayata widadari. Ayune Mintarsih diibaratake kayata widadari minangka wujud sakakasampurnane wanita kang paling dhuwur. Babagan iki amarga anane kapercayan saka masyarakat yen widadari nduweni rupa kang ayu lan uga sampurna masiya ora ana kang ngerti sejatine wujud widadari kuwi dhewe. Kapercayan iki uga diwujudake amarga saka konstruksi masyarakat ngenani agungin kalungguhan wanita

amarga rupane kang ayu banget kayata widadari.

Mitos kecantikan ora namung dikonstruksi saka rupa utawa praupan wae, ananging uga saka rupa saka fisik wanita kasebut. Fisik disebut dadi babagan wigati wong wadon bisa dianggep narik kawigaten, lan uga ana standar dhewe-dhewe kang nganggep rupa fisik tartamtu ndadekake wanita kuwi sampurna. Panyandrane awak kang sampurna saka dhedege awak, dhuwure awak, solah bawane, lan uga panyandran-panyandran liyane ndadekake wanita nduweni daya kawigaten kang ndadekake wanita dianggep ayu. Gegambaran wujud saka awak kang sampurna dijlentrehake kayata ing dhuwur kasebut diuja banget utamane karo lawan jinise. Kayata ing novel MLP iki, kang dadi objek utama yaiku para wanita ledhek kang panggaweyane dadi objek hiburan gawe masyarakat, tamtu nduweni standar dhewe kang gawe para ledhek ngerasa dheweke nduweni daya kawigaten gawe narik lawan jinise lan uga para penikmat seni tradhisi. Kayata kang katulis ana ing pethikan ngisor iki.

Payudharane nyengkir gadhing pinathet ing kemben kaya arep njebol-njebolake kebaya kang dadi panganggone. Dhasar luwes lan gandhes, eseme merak ati nambahi sengseme kang padha nyawang. (MLP, 2018 : 1)

Pethikan ing dhuwur kasebut gegambaran kepriye panganggit nyandra awake Mintarsih kang nyambut gawe dadi ledhek. Bageyan kang narik kawigaten saka lawan jinise ora liya saka payudharane Mintarsih. Saka bab kuwi banjur digambarake kepriye Mintarsih bisa gawe sapa wae kang nyawang kesengsem marang dheweke. Pancen ora bisa dipungkiri yen wanita tansah kerep dadi objek saka lawan jinise kang golek bab sing nyenengake gawe disawang. Mula saka kuwi tuwuh rasa pambiji saka masyarakat gawe nemtokake kaya ngapa gegambaran rupa fisik saka wanita kang sampurna uga diuja, salah sijine saka bageyan dhadha.

Bageyan dhadhane wanita utamane para ledhek ana ing sajrone novel MLP iki dadi bukti anane rasa kapercayan saka wanita yen dheweke bisa narik kawigaten yen nduweni dhadha sing endah disawang karo liyane. Wanita rumangsa bisa nyaingi para wanita liyane amarga dheweke nduweni salah sawijine bageyan kang narik kawigaten lawan jinise.

4.1.2 *Inner beauty*

Konsep *inner beauty* yaiku konsep kang nuduhake yen ayune wanita uga bisa saka lakune wanita kuwi dhewe. Laku kang dimaksud yaiku ngenani kepriye tindak-tanduk saka wanita, kepriye solah bawane, lan sapanunggalane. *Inner beauty* iki nggiring pamikiran masyarakat ngenani konsep kecantikan kuwi dhewe kang nyata-nyata asipat cair lan uga relatif, ora kena ana astandar tartamtu kang ngatur babagan kasebut. Bab iki kayata ngalami pergeseran saka konsep ayu fisik dadi ayu lakune. Tuladha saka konsep *inner beauty* iki kayata tatakrama. Tatakrama uga dianggep salah sawijine faktor saka konsep kecantikan kasebut.

Beda kayata konsep *outer beauty* kang nuduhake agunge

lan sampurnane rupa saka Mintarsih, konsep *inner beauty* iki uga nuduhake yen Mintarsih nduweni wujud ayu sajrone atine lan pamikire.

Ing sekolahan Mintarsih kalebu bocah sing pinter awit mlebu ranking sepuluh besar. (MLP, 2018 : 5)

Mintarsih kang sadurunge dipuja-puja nduweni rupa ayu kuwi uga nduweni kaluwihan yen dheweke pinter kayata sing dijlentrehake ana ing pethikan dhuwur kasebut. Mintarsih uga disenengi ora mung saka wujud rupane ananging uga sipat liyane kasebut. Anane sipat liyan iki mbuktekake yen wanita diregani masyarakat uga saka sipate sing dianggep becik lan bisa dadi panutan. Saliyane kuwi, ana sipat liyane Mintarsih yen dheweke disenengi marang kanca-kanca kayata pethikan ing ngisor iki.

Dhasare ora cethil menawa rampung nampa tanggapan kancane diajak njajan, ora ketang mung ngentekake dhuwit sepuluh ewu rupiyah. (MLP, 2018 : 5)

Pethikan ing dhuwur nuduhake yen Mintarsih kuwi seneng nukokna jajan kancane sawise dheweke nampa tanggapan. Mintarsih nduweni sipat sing seneng aweh uga ora medhit. Yen wanita nduweni sipat kaya mangkono mesthi wong sing saubenge padha seneng amarga sipat kaya ngono kuwi sipat kang becik. Saliyane nduweni sipat sing seneng aweh lan gati marang kancane, Mintarsih ana ing sajrone novel MLP iki tansah dituduhake kaya ngapa wae tumindhake kang becik kayata pethikan ing ngisor iki.

Dene saperangan dhuwite diwenehake wong tuwane. Eling-eling Mintarsih isih nduwe adhi siji yaiku Larasati sing saiki ngancik kelas telu SMP. (MLP, 2018 : 5)

Sipate Mintarsih kang onjo ana ing pethikan dhuwur kuwi nuduhake yen Mintarsih nduweni tanggung jawab sing gedhe gawe mbiyantu wong tuwane uga adhine. Yen didelok saka kahanan jaman saiki, angel banget nemoni bocah kang nduweni pangerten kang gedhe marang kahanan saka wong tuwane. Ananging kasunyatan kuwi diwalik karo dalan crita uripe Mintarsih. Dheweke masiya dadi anak wadon sing isih enom, Mintarsih ora mung mikirake awake dhewe uga mikirake kabutuhane wong tuwa. Ngelingi wong tuwane sing wis sepuh lan asile nyambut gawe saka wong tuwane uga ora sepira. Mintarsih uga nyambung kabutuhane adhi wadone kang isih ngancik pendhidhikan sekolah menengah kuwi. Rasa tanggung jawab saka Mintarsih iki nuduhake yen wong wadon uga bisa urip mandhiri lan ora mung gumantung marang wong tuwane. Sakabehe sipat saka Mintarsih wiwit saka mandhiri, nduweni tanggung jawab gedhe, lan uga seneng aweh marang sadhadhane ndadekake kalungguhan Mintarsih dadi wanita kang mulya miturut sapa wae sing tepang karo Mintarsih.

Padha kaya sing kedaden ana ing paraga Sukarti sajrone novel *Gempol, 2018*. Dheweke uga disawang wong liya minangka wanita sing becik amarga dheweke nduweni sipat sing becik uga. Bab iki uga mujudake anane *inner beauty* sing dinduweni dening

paraga Sukarti.

"Dhik ngerti ora, menawa aku ing sandhingmu rasane ayem tenan," kandhane Tarmuji karo ngrangkul Sukarti. "Kowe kuwi wonge menengan, sopan, lan pinter. Ora rugi aku kenal karo kowe." (Gempol, 2018 : 90)

Pethikan ing dhuwur kasebut nuduhake nalikane Tarmuji ngewenehi panyandran ngenani sipat sing dinduweni Sukarti, miturut Tarmuji yen Sukarti bisa ngrasa ayem nalikane cedhak karo Sukarti amarga sipate sing menengan lan sopan. Sipat sing kaya mangkono kasil ndudut atine Tarmuji. Ana ing kene nuduhake Tarmuji kayata nduweni dhominasi gawe mbiji sakabehe sipate Sukarti. Tarmuji gawe konstruksi yen sipat-sipat kayata sing wis disebutake gawe Sukarti kuwi mujudake sipat sing kudune dinduweni dening wanita pratandha wanita kuwi nduweni *inner beauty*. Urip sajrone bebrayan ora adoh saka panganggepe masyarakat ngenani apa wae kang kita lakoni sabendinane, wiwit saka gaya urip, lan apa panggaweyan kang dilakoni. Kabeh kuwi mujudake citra dhiri saka awake dhewe. Wiwit saka panggaweyan mesthi citra dhirine awake dhewe digayutake marang panggaweyan kasebut. Ora adoh kayata Mintarsih kang nyambut gawe dadi ledhek. Ana ing masyarakat jaman saiki panggaweyan ledhek kasebut mesthi digayutake karo babagan kang ora becik lan ledhek mesthi diarani wanita kang ora becik. Citra kaya mangkene ana amarga saka apa kang dilakoni dening ledhek yaiku jejogedan karo wong lanang, nyambut gawe nalikane bengi, lan kadhangkala malah dadi panggaweyan ora pener kayata pakaryan seks komersil. Mintarsih uga oleh citra kaya mangkono amarga dheweke ledhek apamaneh isih nom. Kadhangkala oleh citra kaya mangkono dheweke rumangsa gela lan ora seneng. Amarga panganggepe wanita utamane ledhek kuwi uga manungsa kang nduweni kalungguhan padha karo wanita sing nduweni pakaryan liyane.

Kabukten yen ana ing sajrone bebrayan, sampurnane wanita uga disawang saka babagan liyane lan ndadekake *inner beauty* minangka salah sawijine PBQ iki lumaku sisihan karo *outer beauty* kang dinduweni deningpara paraga wanita.

4.2 Panyawang Masarakat ngenani Rupa Wanita

Mitos kecantikan mujudake konstruksi sosial saka masarakat kuwi dhewe. Mula bukane mitos kecantikan iki ana nalikane kecantikan dadi salah sawijine gaman politis sing nduweni tujuwan tartamtu gawe wanita. Tujuan kasebut nduweni maksud supaya wanita ora bisa nduweni pamikiran sing maju tumrap awake dhewe uga ing bebrayane. Mitos kecantikan dhewe ana lan tuwuh sadurunge revolusi indhustri sing padha tuwane kaya patriarkhi.

Mitos kecantikan iki uga sabendinane dituduhake marang masarakat utamane gawe para wanita lumantar sakabehe medhia kayata: iklan, *televisi*, radio, lan uga medhia sosial, majalah, lan liya-liyane ngenani kecantikan sing dinduweni wanita lan uga tambah kuwat amarga anane budaya patriarkhi. Bab-bab kasebut kang nduweni kawusanan

yen wanita ngrumangsani kudu tansaya macak sing ayu lan uga katon ayu, saengga para wanita nguja banget standar-standar kecantikan sing diwenehake dening masarakat ngenani konstruksi kualitas kecantikan kuwi dhewe. Kanthi cetha mitos kecantikan kaya-kaya kandha yen kualitas sing diarana 'ayu' kuwi nyata anane, kanthi cara objektif lan uga universal.

4.2.1 Objektifikasi wanita

Objektifikasi marang wanita iki dadi bab sing paling onjo ana ing dhominasi patriarkhi kang ana gegayutane karo mitos kecantikan. Wanita iki diobjektifikasi lumantar sakabehe perangan sing ana ing ana ing dhirine para wanita. Kabeh iki dadi kendhaline stereotip utawa panyawange masarakat ngenani dhirine wanita, apa wanita kuwi dianggep layak opo ra nututi standar-standar ayu kasebut.

Kayata sajrone novel-novel angitane Tulus Setiyadi iki, para wanita bisa disawang banjur diobjektifikasi apa wanita iki layak opo ora nututi standar ayune masarakat. Kayata kuwasa patriarkhi ngewenehi ajang gedhe masarakat mbiji wanita saka ayune. Anane pambledha ngenani endi wanita ayu lan ora ayu, pantes apa orane wanita kuwi sesandhingan karo priya, lan uga sapanunggalane. Kayata pethikan ing ngisor iki sing nuduhake *objektifikasi* priya maarang wanita.

Apamaneh sing dipikir menawa ora bakul Gempol, 2018 kuwi. Nadyan Karti ora pati ayu, pancen dhasare bocah ndesa wae, nanging bisa ndudut atine. (Gempol, 2018 : 8)

Pethikan ing ndhuwur nuduhake nalikane Jardi, paraga priya sajrone novel Gempol, lagi ngangen-angen Sukarti, bakul gempol kang dadi pepujane atine. Jardi rumangsa atine kadudut dening Sukarti, bocah wadon desa sing nduweni rupa ora pati ayu. Ana ing kene Jardi bisa mbiji Sukarti ora ayu amarga saperangan bab. Sukarti dianggep ora ayu amarga dheweke sing uga mung bocah ndesa. Saka kene bisa didudut yen anane kuwasa sing bisa mbiji para wanita, bisa lelandhesan saka status sosial, lan bisa uga saka rupane kuwi.

Paraga wanita Sukarti ora dianggep ayu amarga ora ngebaki salah sawijine standar kecantikan amarga latar belakang sosial kasebut. Sing ditampa dening para wanita saliyane dhewek dianggep ora ayu amarga status sosial, ana panyawang yen wanita kasebut ora dianggep ayu amarga rupane. Ayu amarga iki sawijine bab utama ana iing mitos kecantikan. Wanita sing wis dianggep ora ayu amarga rupane, bakal nampa panyawang sing ora kepenak saka masarakat. Kayata pethikan ing ngisor iki.

Apamaneh Tarmuji mesthi luwung nyingkrih tinimbang gandheng karo Sumini pawakane rada lemu ginuk-ginuk lan rambute brintik kuwi. (Gempol : 111)

Pethikan ing dhuwur kuwi nuduhake pamawase sawijine paraga marang paraga wanita sing jenenge Sumini. Ana ing kono

Sumini dijlentrehake kahanan rupa lan uga fisik, mula saka awake sing lemu lan uga rambute sing brintik. Rupa fisik saka Sumini iki dibiji len dheweke ora ayu amarga nduweni kahanan awak sing lemu lan uga rambut brintik. Sumini dianggep ora bisa nututi standar masarakat ngenani rupa fisik sing ayu. Kahanan fisik sumini dianggep ora sampurna, kayata awak lemu ana ing masarakat kita dianggep awak sing cacad amarga dudu nggambarake kahanan awake wanita ayu. Pancen wiwit jaman biyen anane candrane awak sampurna kayata awak sing cilik lencir, rambut sing ngandhan-andhan, irung mbangir, kulit kuning, lan sapanunggalane dianggep kahanan fisik sing bisa nututi standar kecantikan saka masarakat. Yen wanita ora nduweni kahanan fisik kang kaya mangkono bakal ora dianggep pantes dadi wong kang ayu.

Nalikane wanita wis dianggep ora ayu, dheweke bakal nampa tumindhak dhiskriminasi sajrone bebrayan amarga dianggep ora layak, miturut pethikan ing dhuwur kasebut, paraga Sumini ora pantes sesandhingan karo wong lanang. Rupane kang dianggep elek kuwi sing ndadekake dheweke ora pantes nampa katresnan tumrap wong lanang. Tindhak kaya mangkene ora mung ditampa dening paraga Sumini wae, paraga wanita Sukarti saka novel *Gempol, 2018* uga ngrasakake *objektifikasi* saka paraga priya.

Tarmuji anggone nguwasake sajak ora kedhep. Dene Sukarti jebul pancen katon ndesani banget. Sandhangane reged kebak endhut lan rupane kumut-kumut ireng kasorot sunare srengenge. Pancen adoh nalika wektu ider Gempol, 2018. Batine Tarmuji banjur prihatin dene kanca wadon sing digadhang-gadhang dadi sisihane kuwi sajak wis ora imbang. Apa pantes Sukarti sing ndesani kuwi sesandhingan karo dheweke. Kaya ngapa sorake liyan menawa weruh dheweke nganti jajar sumandhing karo bocah desa kang lugu kuwi. Batine Tarmuji terus brontak nganti Sukarti ngaruh-aruhi dheweke. (Gempol, 2018 : 129)

Pethikan ing dhuwur kuwi njlentrehake pangudarasane Tarmuji marang Sukarti. Tarmuji sing namatke rupane Sukarti alon-alon ngrasa yen Sukarti kuwi ora pantes sesandhingan karo dheweke. Bab iki amarga dheweke mbiji saka sakabehane bab saka dhirine Sukarti, wiwit saka rupane lan uga kaya ngapa status sosiale Sukarti. Rupa lan status sosial saka Sukarti dadi rong peranan utama sing dadi pambijine Tarmuji. *Objektifikasi* dening Tarmuji iki mujudake anane tuntutan sing kudu dilakoni dening wanita supaya pantes sesandhingan marang dheweke. Tumindhak Tarmuji sing kaya mangkene uga mujudake anane dhominasi priya utawa dhominasi patriarki kang rumangsa nduweni daya gawe ngatur sakabeh sing kudu dinduweni tumrap wanita.

4.2.2 Upaya Wanita

Anane standar kecantikan ana ing lingkungan sosial sajrone bebrayan dadi salah sawijine bab kanthi cara langsung lan ora langsung gawe wanita rumangsa resah marang awake dhewe. Wanita dijiret ana ing sakupenge mitos-mitos kecantikan kang

dikonstruksi masarakat uga pihak-pihak dhominasi. Wanita uga dituntut ngebaki standarisasi kasebut, kayata kang wus dijlentrehake ana ing sub-bab sadurunge, yen wanita ora bisa ngebaki standar kasebut bakal ngolehi sakabeh tumindhak objektifikasi, ditandhinganke marang wanita liyane, lan sakabeh tumindhak kang ora nyenengke liyane.

Standarisasi iki uga kadhangkala nuwuhake pitakonan lan pranyatan, yen wanita ora bisa ngebaki standar kasebut ya aja nututi banter-banter. Ananging ana ing kasunyatan, wanita kerep ngrasa dilema marang awake dhewe. Pungkasan wanita bakal kapeksan manut 'kekarepan' kasebut kanti eklas utawa ora eklas. Tumindhak nuruti kasebut kang diarani upaya wanita. Upayane arupa sakabehane cara kang dilakoni wanita supaya bisa layak ditampa dening masarakat minangka wanita ayu kang satemene.

Upaya iki dilakoni wiwit jaman biyen nganti jaman moderen kayata saiki. Ana ing sakabeh bageyan dunya, ing endi wae wanita manggon mesthi bakal dijiret karo mitos kecantikan ana ing lingkungan dhewe, ora beda kaya ing jaman saiki sing kabeh wanita padha nututi standar kasebut. Standarisasi iki bisa lumantar wanita liyane kang dadi 'panutan' standar kecantikan kasebut. Tuladhane nalikane tuwuhe media massa kayata *televisi* lan uga media cetak. Saka pihak-pihak tartamtu bakal ngarahake standar kecantikan kasebut lumantar bntang film, model majalah, iklan, lan sapanunggalane. Kanthi cara kang apik lan rapi, media ngarahake wanita supaya bisa nganut standar kasebut.

Paraga-paraga ana ing novel *Gempol* tuladhane, nyoba ngupaya supaya bisa ngebaki standar *outer beauty* ana ing masarakat sakupenge, ora pedhuli paraga wanita saka sakabeh kalangan nglakoni sakabehane cara supaya bisa nututi standar kasebut kayata ana ing pethikan ngisor iki.

"Ya wis saiki wis sore, aku daknerusake panggawean omah. Kowe menyanga salon supaya rambutmu dicukur sing becik. Sinau dandan sing becik lan takona wedhak apa sing cocog kanggo kowe." (Gempol : 124)

Pethikan ing dhuwur kasebut nuduhake cecaturane antara paraga wanita sajrone novel *Gempol*. Pethikan cecaturan kasebut ngandhut prentah supaya paraga wanita sijine sinau dandan lan mbenahi tampilan awake. Bab iki kalebu cara-cara kang dilakoni wanita supaya pantes dianggep ayu karo wong liya. Kathon cetha saka '*rambutmu dicukur sing becik*', '*sinau dandan sung becik*', '*takona wedhak*' dadi prentah sing kanthi cara langsung uga negesake yen sadurunge tampilan awake sadurunge ora becik lan dituntut dadi sing luwih becik.

Bab iki dilakoni amarga paraga wanita sajrone novel *Gempol* kepingin narik kawigaten saka lawan jinise supaya bisa nuwuhake rasa katresnan marang sapa wae kang nyawang dheweke. Saka sakabehane pocapan kasebut nduweni ancas supaya wanita nglakoni sakabehane bab kang dianggep bisa narik kawigaten saka

lawan jinis. Narik kawigaten iki mbuktekake anane dhominasi patriarkhi yen para priya kang kudu disenengake lan nyingkrihake anggepan yen wanita bisa nemtokake apa wae kang kepengin dilakoni marang awake.

Dominasi patriarkhi kang ana bisa nglakokake sakabehe kekarepane wanita supaya dheweke nglakoni bab kang apik miturut anggepane masarakat lan uga tanpa sadhar bisa gawe wanita nglakoni sakabehe upaya gawe narik kawigatane masarakat kasebut. Yen wanita gelem tampil kayata kang dikarepake masarakat, ora liya wanita kasebut wus dadi *objek* saka dhominasi patriarkhi kuwi dhewe. Upaya saka wanita iki uga didhukung karo pihak kang kuwasa yaiku para pelaku industri *komersil* kecantikan yaiku para pihak kang gawe mode kecantikan kuwi ana ing sajrone masarakat wiwit saka komestik lan uga busana. Mode-mode kuwi diciptakake supaya para wanita melu nglakoni gawe mode kasebut supaya bisa nututi obahing jaman. Tuladhane kayata kang wus dilakoni dening para paraga wanita sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi kang nglakoni sakabehe upaya gawe awake supaya nduweni tampilan njaba kang bisa narik kawigaten lawan jinis.

Saka kene bisa dimangerteni yen panyawange masarakat ngenani rupa wanita kuwi bisa ngaruhi sakabehane bab lan pangrasa saka dhirine wanita wiwit saka tampilan njabane uga tindhak-tandhuke wanita kasebut. Dhominasi patriarkhi sing kenthel ana ing sajrone novel-novel Tulus Setiyadi iki uga mbuktikake yen nduweni daya tarik kang gedhe supaya bisa njiret wanita gelem manut marang apa kang dadi *standarisasi* lan uga *kualifikasi* kecantikan saka masarakat kuwi dhewe.

4.3 Kawusanan saka Mitos Kecantikan

Mitos kecantikan minangka salah sawijine isu krusial kang nembe wae dimangerteni dening masyarakat, ananging ora kabeh masyarakat nyadhari sepira wigatine ngenani isu kasebut, amarga masyarakat nganggep yen standar kecantikan kuwi babagan kang biyasa wae lan ora nduwe kawusanan apa-apa ana ing masyarakat. Mitos kecantikan sejatine nggawa saperangan kawusanan gawe masyarakat utamane gawe wanita, ana ing babagan iki bakal dijlentrehake kawusanan apa kang dirasakake dening paraga sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi

4.3.1 Pelecehan

Pelecehan seksual yaiku sawijining praktik sosial kang durung oleh tanggepan serius saka sakabehe pihak. Pihak wanita kang luwih akeh dadi korban kekerasan seksual lan pancen paling akeh saka korban kekerasan seksual kasebut mung meneng wae amarga ora wedi laporan. Babagan iki kasengkuyung dene pola pikir masyarakat dhewe kang konservatif lan kayata ora kepengin ngerti masalah kasebut, apa maneh yen anane tumindhak misoginis kang kerep dituduhake priya klawan wanita. Pelecehan seksual dianggep

disebabake amarga saka tumindhak lan laku saka wanita kuwi dhewe, bisa saka apa kang dilakoni wanita lan apa busana kang digawe wanita kasebut. Andharan kasebut ora relevan karo kasunyatan amarga korban pelecehan ora bisa didelok saka apa busana kang digawe, ana kang gawe klambi minim dilecehake. Pelecehan seksual ora gumantung bab kasebut, nyataneuga ana kang gawe klambi katutup ananging isih wae oleh pelecehan, bab iki mbuktekake yen pelecehan kasebut amarga tumindhak luput saka pelaku, dudu korban.

Kawusanan kang dirasakake dening paraga wanita ana ing novel-novel Tulus Setiyadi yaiku pelecehan seksual. Pelecehan seksual yaiku tumindhak kang dilakoni dening pawongan kang ngrumangsani kuwat lan bisa nduweni kuwasa marang wong liya. Pelecehan seksual ora namung ngenani prakara seks wae, ananging prakara kuwasa. Ana kang nduweni kuwasa lan bisa nglakoni pelecehan kasebut. Bab iki dijalari amarga anggepan yen rupa ayu saka paraga wanita kasebut dadi bisa didadekake objek pelecehan seksual lan uga njalari anane pelecehan seksual kasebut.

Paraga-paraga wadon sajrone novel-novel Tulus Setiyadi asring ngalami kang jenenge pelecehan seksual, pelecehan kasebut bisa kalebu pelecehan verbal lan non verbal. Pelecehan verbal nduweni pangerten yen pelecehan kasebut dilakoni lumantar omongan wae, yen pelecehan non verbal dilakoni kanthi cara langsung lumantar tumindhak tartamtu kayata ing ngisor iki.

Karo ngrungokake jineman jineman uler kambang priya kuwi alon-alon ndudut dhompete banjur nyeselake dhuwit atusan ewon ing dhadhane Mintarsih. (MLP, 2018 :2)

Ana ing pethikan kasebut nuduhake nalikane Mintarsih nindakake panggaweyane minangka ledhek. Ana ing bidhang kesenian dhaerah, kayata tayub lan uga bab ledhek iki kerep ngalami apa kang jenenge pelecehan, kayata pandhangan nakal, jawilan pipi, bokong, lan uga ana ing dhadha para wanita pelaku seni kasebut (Darni, 20:57). Masyarakat nganggep yen laku kasebut dudu pelecehan seksual amarga saka ledhek dhewe ya meneng lan kepengin wae oleh tumindhak kang kaya mangkono. Miturut masyarakat lumrah wae amarga ya kuwi bageyan saka pakaryane ledhek, apamaneh paraga Mintarsih dhewe diceritakake nduwe paras rupa kang ayu banget lan awake kang apik dadi narik kawigaten saka penikmat tayub dhewe.

Tumindhak saka masyarakat kasebut ndadekake perspektif yen awak lan rupa saka wanita minangka bahan Utawa objek kang bisa dinikmati karo sapa wae kang bisa nyawer ledhek. Paraga-paraga wanita kang pakaryane dadi ledhek kasebut kayata dadi objek kang bebas diapikake wae nalikane bisa lan sanggup nyawer. Luput banget yen nganggep para ledhek seneng yen awake didadekake objek bebas kaya mangkono dening para priya. Kayata pethikan ana ing ngisor iki:

Awit ledhek kudu luwih luwes lan mbeksa bareng para priya.

Apamaneh nalika tangane priya nyeselake dhuwit ing dhadhane rasane sajak dheg dheg sir. (MLP, 2018, 2018:6)

Cetha ana ing cuplikan kasebut ledhek nduweni tuntutan pakaryan yaiku kudu bisa luwes, banjur yen awake luwes bisa mbeksa bareng para priya. Nalikane para priya nyeselake dhuwit ana ing dhadhane ledhek, rasane sajak dheg-dheg sir nggambarake para ledhek kang gugup oleh tumindhak kaya mangkono. Pancen nyata yen sakabehe awake wanita apamaneh kang dianggep apik banget ana ing ndunyane ledhek asring oleh laku pelecehan seksual saka lawan jinis. Panganggep saka para paraga priya yen para ledhek seneng wae oleh tumindhak kaya mangkono kasunyatanane banget kelirune. Para paraga wanita ora seneng dilecehake tangan-tangan jail kang nggerayangi awake kasebut. Babagan iki bisa dibuktekake karo apa kang dirasakake dening paraga Mintarsih ana ing pethikan ing ngisor iki:

Mesthi wae Mintarsih dadi risi lan ngedohi wong-wong sing arep kurang ajar mau. Nanging arep kepriye maneh? Mbokmenawa wis dadi takdir kang kudu dilakoni. Mintarsih mung bisa ndedongasupaya ora ana apa-apa marang dheweke. (MLP, 2018, 2018:6)

Pethikan iki nuduhake gegambaran kaya kepriye uripe ledhek kasebut. Akeh kang ora sadhar yen tumindhak kaya ngono iku kalebu tumindhak pelecehan seksual amarga ora anane edukasi babagan kasebut. *Mayoritas* nganggep yen pelecehan seksual namung kawates tumindhak rudapeksa wae, apamaneh yen wanita kasebut nduweni pakaryan minangka ledhek. Wong ngrumangsani yen tumindhak kaya mangkono kuwi bab kang lumrah wae, amarga pancen kaya mangkono pakaryane ledhek lan ledhek meneng wae oleh tumindhak pelecehan.

Mintarsih dhewe nganggep yen tumindhak kasebut minangka tumindhak kang kurang ajar lan uga ora sopan. Ora dupeh ledhek ning bisa nampa panindhak kaya mangkono kuwi. Nanging apa kang bisa dilakoni dening Mintarsih namung bisa pasrah wae, amarga dheweke nganggep yen iki kabeh minangka takdir. Ngetara banget yen Mintarsih ngerasakake dilemma kang mbingungake pikiran. Antarane dheweke ora terima oleh lelakon kaya mangkono, ananging uga rasa pasrah kang mung bisa dirasakake dening Mintarsih, amarga Mintarsih dianggep ledhek kang ayu banget saengga narik kawigaten saka lawan jinis. Kang prelu dititiki maneh, bab kasebut amarga saka konsep kecantikan kang ana sajrone masyarakat kuwi dhewe. Wanita kang dianggep ayu kasebut diuja banget karo para priya lan dadi royokan ing saubenge kayata pethikan ing ngisor iki.

Dhasar bocahe ayu lan gandhes luwes merak ati, jenenge Mintarsih cepet kawentar. Ora mung ditanggap menyang omahe wong mantu wae, nanging uga kerep diundang ing acara bersih desa kang isih ana tradhisi tayubane. Akeh priya sing dadi tepungane lan karepe njaluk sing ora-ora. (MLP, 2018, 2018:6-7)

Saka pethikan, "dhasar bocahe ayu lan gandhes luwes merak ati". Bisa nggambarake kepriye rupa lan lakune Mintarsih kasebut kang dadi sebab kena ngapa para priya banget ngewenehi kawigaten ana ing Mintarsih. Apamaneh dheweke dadi ledhek kang moncer ana ing dhaerah kasebut saengga Mintarsih nduweni akeh tepungan saka ngendi-endi. Para priya tepungane kasebut diceritakake kerep njaluk sing ora-ora. Kanthi makna tersirat, panganggit nuduhake yen ledhek kerep digayutake karo pakaryan kang ora pener saengga bisa dijaluki kang "ora-ora".

Bab iki dadi salah sawijine tumindhak pelecehan marang citra ledhek kasebut. Lehek dianggep bisa nyambi dadi wanita tuna susila kang bisa ngedol awake ana ing para priya. Kamangka tayub kuwi murni kesenian dhaerah, lan ledhek minangka salah sawijining pelaku seni kasebut ora layak dadi korban pelecehan kasebut. Rupa kang ayu lan awak kang dianggep apik ora kena dadi alasan kang njalari para priya ngelakoni tumindhak kaya mangkono.

Pelecehan liya kang ditampa dening paraga wanita sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi iki salah sijine dirasakake dening Sukarti, paraga wanita ana ing novel *Gempol, 2018*. Sukarti nampa pelecehan verbal saka paraga Tarmuji, yaiku salah sawijinen paraga priya sing nggandholi tresnane Sukarti.

"Lha iya ngono, arep nganggo apa dhuwitmu mengko," panggodhane Yu Lasmi. "Kanggo mborong Gempol, 2018 sabakule," tembungé Tarmuji gawe wirange Sukarti. (Gempol, 2018 : 34)

Pethikan ing dhuwur mujudake tetembungan pelecehan verbal saka Tarmuji sing nduweni ancas nggodha Sukarti. Ana ing kono Yu Lasmi cecaturan marang Tarmuji sing diceritakake dadi wong sugih dhuwit, banjur Yu Lasmi takon gawe apa Tarmuji nduweni dhuwit akeh lan Tarmuji mangsuli yen gawe mborong jajan gempol sabakule. Bakul gempol sing dimaksud ora liya ya Sukarti. Sukarti sing ngerti tumanggape Tarmuji sing kaya mangkono dheweke rumangsa kewirangan lan isin. Paraga priya yaiku Tarmuji nglecehake Sukarti minangka wanita. Miturut drajade Sukarti kuwi padha kaya barang dagangan kang bisa dituku. Madhakake drajade wanita karo barang mujudake salah sawijine pelecehan verbal. Paraga Sukarti uga rumangsa dilecehake amarga dheweke ngrasa risi, lan uga kewirangan. Dheweke ora kapengin ana pocapan kaya mangkono saka lambene Tarmuji.

Ana ing kene bisa didudut yen anane mitos kecantikan bisa gawe wanita dilecehake marang lawan jinis uga sapa dhawitane dhewe wiwit pelecehan verbal lan uga pelecehan fisik utawa pelecehan kanthi cara langsung. Saka kedadayan-kedadayan kasebut rata-rata pelecehan dirasakake dening paraga wanita kang dianggep ayu lan nggoiring opini yen ayune wanita kasebut kang ndadekake dheweke bisa nampa sakabehe pelecehan seksual. Kasunyatanane sakabehe pelecehan seksual kasebut ora disebabake marang rupane wanita

kang nggodha, ananging saka pihak kang nglecehake kang nduweni niyatan ala lan uga nglarani wanita kasebut.

4.3.2 Depresi

Depresi minangka salah sawijining babagan saka kawusanan kang dirasakake dening wanita amarga dheweke nduweni rupa kang ayu. Sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi kasebut diceritakake kepriye depresi amarga nduweni rupa kang ayu lan uga ora ayu. Wanita sing ngrumangsane ora bisa nututi standar kecantikan saka masarakat mesthine ngrasa depresi amarga ora nduweni kapercayan dhiri. Masarakat ing jaman modern iki nduweni rasa keweden dhewe marang rupa lan awak wanita. Rasa keweden sing diwujudkan masarakat lumantar awake wanita iki paribasane kayata dadi gaman sing landhep banget lan bisa ngrusak wanita lumantar psikologise.

Novel-novel anggitane Tulus Setiyadi iki mujudake rasa keweden saka masarakat ngenani konstruksi kecantikan iki dhewe kang diwujudkan ana ing rasa ora percaya dhiri. Ana ing novel *Gempol, 2018* iki, Sukarti minangka paraga wanita utama ngrasakake krisis kapercayan dhiri utawa sing kerep diarani *insecure*. Dheweke depresi amarga ngrasa kurang saka awake dhewe.

Apa bocah lanang kuwi naksir. Sukarti ora percaya marang pangirane, eling-eling dheweke kuwi ora pati ayu, lulusan SMP lan anake wong ora nduwe. (Gempol, 2018 : 35)

Pethikan ing dhuwur nuduhake rasa *insecure* saka Sukarti, bocah ndesa lugu kang ngrumangsani dheweke ora ayu. Rasa kaya mangkono amarga dheweke ora bisa dadi wanita kang bisa ngebaki standar kecantikan saka masarakat. Kayata sing wis disebutake saka pangrasane Sukarti, dheweke ngrumangsani ora ayu. Ayu sing dikonstruksi masarakat kasebut mesthine beda saka ciri fisik saka awake Sukarti. Salah sijine maneh dheweke uga nyebutake yen dheweke mung lulusan SMP lan dadi anake wong ora nduwe. Bisa didudut yen miturut Sukarti lulusan SMP kuwi ndadekake dheweke ora percaya dhiri amarga ngrumangsani ora pinter. Sipat pinter sing dinduweni wanita mujudake sawijine *inner beauty* sing dikonstruksi masarakat dadi salah sawijine faktor panyengkuyung *outer beauty* wanita

Rasa depresi salah sijine dirasakake dening paraga Mintarsih. Mintarsih tansaya ngalami gejala batin amarga ana gegayutan sadurunge karo pelecehan kang tansah ditampa marang awake dhewe. Anane gejala batin iki sing gawe Mintarsih rumangsa getun karo apa kang wis dinduweni kayata rupa kang njalari sakabehe sesuker sing wis ditampa lan uga bandha awewan kang ora diolehi kanthi cara sing pener.

Gejala batin kang dirasakake Mintarsih satemene diwiwiti saka kahanan kang ndadekake dheweke kaya-kaya ora nduweni pilihan gawe golek dhuwit, nalikane tanggapan tayube sepi ananging dheweke butuh dhuwit gawe nambakake wong tuwane

sing lagi gerah lan uga kabutuhan sabendinane kulawargane Mintarsih. Kahanan Mintarsih kang kebak sesuker iki bisa kawaka dening Pak Palguno sing pancen sadurunge nduweni rasa kawigaten marang Mintarsih amarga Palguno nyimpen rasa nguja marang Mintarsih kang wis bisa nggandholi atine. Pak Palguno kanthi cara alus ngupaya kepriye carane supaya Mintarsih gelem nampa kekarepan atine kang kepengin njiret Mintarsih. Saka bab iki wae bisa didudut yen sajrone novel MLP anggitane Tulus Setiyadi iki nuduhake mitos kecantikan lan uga nduwe paras ayu kang dinduweni Mintarsih ngewenehi kawusanan rasa depresi. Mintarsih ana ing kene minangka korban saka rasa digdayane wong lanang sing rumangsa nduweni kuwasa marang awake Mintarsih uga saka kahanan panguripane Mintarsih.

4.3.3 Citra Wanita

Citra wanita ana ing panguripan sosial kabentuk kerana panguripan pribadi lan budaya. Wanita nolak stereotipe –stereotip tradhisional sing nyadharake sing nyudutne lan agawe susah lan ora bungah. Pengalaman pribadi wanita iki mempengaruhi penghayatan lan tanggapan gegayutan rangsangan sosial, kayata ana ing lawan jenis. Tanggapan iki ndadekake salah sawijining aspek tuwuhe sikap wanita ana ing sosial (Hadizt lan Eddyono, 2005:26) Dhasare mono citra wanita gegayutan raket karo norma lan sistem nilai sing ana ing sawijining kelompok masyarakat. Tuladhane kayata pancitrane saka ledhek sajrone novel MLP iki, ledhek minangka panggautane wong wadon sing ana ngegayutane seni tradhisi dianggep dadi salah sijine panggautan kang asring disawang ora kepenak dening masyarakat lan sering nampa citra elek kayata pethikan ing ngisor iki.

“Eman bocah ayu-ayu kayak owe menawa nganti dadi dolanane wong lanang.” Mintarsih batine dadi gela, dene saben-saben krungu tembung sing kaya mangkono. Polatane ngembang kacang sajak ora kepenak. (MLP, 2018 : 42)

Pethikan ing dhuwur kuwi nuduhake nalikane Mintarsih lagi cecaturan karo Pak Palguno, banjur Pak Palguno ngewenehin pamawas ngenani pakaryane Mintarsih minangka ledhek kang kerep digodhani wong lanang amarga pancen panggautane ledhek jejogedan bareng wong lanang. Tanggapan saka Mintarsih nalikane krungu pamawas saka Pak Palguno ngenani pakaryane kuwi gawe atine gela lan mangkel. Citra kang wis kelet ana ing pakaryan ledhek dirasa elek banget nganti dheweke dianggep dadi dolanane wong lanang. Tetembungan sing ngibaratake Mintarsih dadi dolanan pancen kaya-kaya ngasorake drajade Mintarsih. Amarga saka pisanan niyate Mintarsih ajar dadi ledhek ya kepengin ngangkat drajade ledhek dadi pakaryan kang mulya sebab bisa nguri-uri warisan saka budaya leluhur. Citra elek iki kang dadi pamawas umum saka masyarakat ngenani panggautan ledhek kasebut.

Mitos kecantikan ngenani konsep *inner beauty* sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi iki ora mung ana ing babagan

pakaryan, ananging uga ngenani konsep keperawanan wanita ana ing masarakat. Mitos keprawanan isih dadi isu krusial sajrone masarakat. Konsep ngenani keprawanan sajrone lingkungan sosial masarakat isih dadi bab sing tabu yen dirembug. Perawan nduweni pangerten yaiku wanita sing durung nglakoni ulah saresmi marang lawan jinise. Saperangan budaya lan uga tradhisi agama ngewenehi kalungguhan gawe keprawanan minangka kinurmatane wanita sing umume prawan iki dinduweni dening wanita sing durung nduweni garwa.

Konsep keperawanan biyasane bisa campur dadi siji karo isu moral lan uga religius sing nduweni kawusanan gawe status sosial saka wanita kasebut. Padha kaya novel-novel anggitane Tulus Setiyadi, konsep keprawanan isih dadi sawijine isu sing ngrembaka ana ing lingkungan sosial masarakate dhewe. Bab iki kedaden ana ing sajrone novel *Gempol*, 2018 anggitane Tulus Setiyadi.

"Dhik jujur wae, ngapa kowe wis ora prawan maneh?" Sawi mung nguwasake Tarmuji sing sajak getun. (Gempol, 2018 : 141)

Pethikan ana ing dhuwur kuwi nuduhake cecaturane Tarmuji, paraga priya sajrone novel *Gempol* lan uga Sawi minangka sawijini paraga wanita sajrone novel *Gempol*. Sajrone crita, kekarone nembe wae ngelakoni ulah saresmi ana ing hotel. Sawise ngelakoni bab kasebut, Sawi ora ngrumangsani getun lan katon seneng wae. Bab iki kang njalari rasa cubriyane Tarmuji, dheweke rumangsa ana sing kleru marang tindak-tandhuke Sawi sing kaya mangkono. Banjur Tarmuji takon marang Sawi, apa dheweke kuwi wis ora prawan maneh lan ngrumangsani getun. Rasa getun sing dirasakake dening Tarmuji kuwi mujudake pamawase ngenani wanita kang wis ora prawan maneh. Pamawase Tarmuji sing diibaratake rasa getun kuwi uga nuduhake rasa kuciwane dheweke nalikane ulah saresmi karo wanita sing ora perawan maneh. Saka kene bisa dimangerteni yen isu ngenani mitos kecantikan sajrone novel-novel dening Tulus Setiyadi kuwi bisa mbebayani tumrap wanita amarga nduweni sakabehe kawusanan sing dirasakake dening wanita. Kawusanan sing dirasakake saka pihak dominan bisa nggawe wanita nduweni pangrasa yen dheweke kuwi tansah ora pantes ngebaki konstruksi sosial masarakat ngenani mitos kecantikan kuwi dhewe.

PANUTUP

5.1 Dudutan

Sajrone novel-novel anggitane Tulus Setiyadi: *Gempol*, uga *Mintarsih Ledhek Pepujanku* iki ngandhut sakabehe mitos-mitos kecantikan kang ngrembaka na ing bebrayan. Wiwit saka standarisasi kecantikan, *outer beauty* lan uga *inner beauty* kang cetha banget bisa dadi piranti kang gawe wanita tansah kajiret lan kaweden yen dheweke nora kalebu wanita kang dianggep ayu saka masarakat. Piranti control kasebut kang nuwuhake sakabehe kawusanan kang dirasakake dening wanita lan uga jelas gawe rugi wanita kuwi dhewe amarga dheeweke ora bisa dadi awake dhewe kang sejati ateges ora bisa nuruti apa kekarepane wanita kuwi

dhewe.

5.2 Pamrayoga

Mitos kecantikan sajrone masarakat iki bisa kaanggep isu kang kudune digatekekake banget marang sapa ware utamane gawe para wanita. Isu ngenani mitos kecantikan iki bakal terus ana yen para wanita ora nyadhari bab kasebut bisa ngajurake rasa kapercayan saka awake dhewe. nalikane wanita ngrumangsani ora percaya dhiri, sakabehe bab kang dikepingini marang wanita bakal ora bisa digayuh amarga wanita bisa ngrumangsani kurang lan tansah ora cukup marang apa kang dunduweni. Mula saka kuwi sejatine para wanita kudu bisa nyadhari yen ngewenehi pangerten marang sap-a wae ngenani mitos kecantikan iki sejatine namung mitos kang gawe wanita ora bisa nduweni ruwang gerak kang amba uga bisa gawe rugi.

KAPUSTAKAN

- Aminuddin. 1990. *Pengembangan Penelitian Kualitatif dalam Bidang Bahasa dan Sastra*. Malang: Yayasan Asah Asih Asuh Malang (YA3 Malang)
- Arikunto S. 2006. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*, Ed Revisi VI, Penerbit PT Rineka Cipta, Jakarta.
- Darni, 2016. *Kekerasan terhadap Perempuan dalam Fiksi Jawa Modern: Kajian New Historicism. (Sebuah Kritik Sastra)*. (edisi revisi). Surabaya: Unesa University Press
- Darni. 2007. *Perempuan dalam Kritik Sastra*. Surabaya: Unesa University Press
- Gamble, Sarah. 1998. *Feminism and Postfeminism*. Britain.: TJ Internationale UTD
- Hamidi. 2004. *Metode Penelitian Kualitatif: Aplikasi Praktis Pembuatan Proposal dan Laporan Penelitian*. Malang: UMM Press
- Hollows, Joanne. 2010. *Feminisme, Feminitas, dan Budaya Populer*. Yogyakarta: Jalasutra
- Nurgiyantoro, Burhan. 2005. *Teori Pengkajian Fiksi*. Jakarta: Gramedia

Prabasmoro, Aquarini Priyatna. 2003. *Becoming White: Representasi Ras, Kelas, Feminitas, dan Globalitas dalam Iklan Sabun*. Yogyakarta: Jalasutra

Sugiyono. 2014. *Memahami Penelitian Kualitatif*. Bandung: Alfabet.

Sutopo. 2006. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Surakarta: UNS

Wolf, Naomi. 2004. *Mitos Kecantikan: Kala Kecantikan Menindas Perempuan*.
Terjemahan Alia Swastika. Yogyakarta: Niagara

